ڕۆڵی باشووری کوردستان لە ڕاپەڕینی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهریدا-7-.. ڕەسوڵ بێسکەنی

بەشی حەوتەم

هێرشی شێخ عوبەیدوڵڵا بۆ سەر شاری ورمێ

هێزەکانی شێخ عوبەیدوڵڵا ئەوەندە چالاکانە هێرشەکانیان ئەنجامدا، لەماوەیەکی کەم توانیان ناوچەیەکی زۆر ئازاد بکەن و گوشاربخەنە سەر شاری ورمێ، لەو بارەیەوە ئابێت کێنسۆڵی گشتی بەریتانیا لە ورمێ لە 7ی تشرینی یەکەمی 1880 بۆ تێمسن دەنووسێت، ورمێ لەژێردەستی کوردەکان دایە بەفەرماندەیی شێخ سادق، هیچ شتێك نیە ڕێ لە شێخ سادق بگرێ بۆ داگیرکردنی ورمێ، ئەو هێزانەی لەبەردەستی ئیقبال الدولە دان دوو فەوجن، بەڵام لەناوچەکەدا پەرش و بڵاو بوونەتەوە، ئەگەر کوردەکان لەپڕ پەلاماری ورمێ بدەن، زۆر زەحمەتە حاکمەکە بتوانێت بەرگری بکات، ناتوانێت بەهەموو زیاتر لە 700 کەس کۆبکاتەوە، ورمێ یش بێگومان هەمان چارەنووسی سابڵاخی دەبێت.

بەڵام ئەو هێزەی بەسەرۆکایەتی شێخ عوبەیدوڵڵا پەلاماری ورمێی دا، قۆرتی هاتەڕێ، کاربەدەستانی ئێران بەیارمەتی هێزە ناوچەییەکانی ئەوێ بۆ ماوەیەك خۆیان پێ ڕاگیرا. دۆخی ناوەوەی هێزەکانی کوردی دەوری ورمێ کە بە سەرۆکایەتی شێخ عوبەیدوڵڵا بوو کەمێك ئاڵۆزی تێکەوت، کاربەدەستانی ئێران بەیاریدەی هێزەکانی ناوشار توانیان ماوەیەکی درێژ خۆیان ڕاگرن و بەرهەڵستی بکەن، شێخ عوبەیدوڵڵا کە ئابڵوقەی ورمێی دابوو، لە (21)ی تشرینی یەکەمدا دوو کەسی بە نامەوە نارد بۆ شاری ورمێ و داوای لە دانیشتوانی شار کرد بەخواستی خۆیان شارەکە بدەن بەدەستەوە، ئیقبال الدولە بڕیاری بەرگری داو خۆی بەسێ فەوجەوە لەنێو دیوارەکاندا قایم کرد. مەلا گەورەکانی شار لە وەڵامی ئەمە دا دڵسۆزی و مل کەچێتی خۆیان پیشانی شێخ دا، بەرامبەر بەمە ئیقبالی ئەلدەولەی بەڕێوەبەری شاری ورمێ کەوتە خۆ کۆکردنەوە و قایم کردنی شوورەی شارەکە.

پێنج کەس لە خەڵکی شاری ورمێ بەنوێنەرایەتی چوون بۆ لای شێخ بۆ مۆڵەت وەرگرتن بەمەبەستی دواخستنی لە گرتنی شاری ورمێ، نوێنەرەکانی شار بۆ ئەوەی شێخ لە گرتنی شارەکە دوابخەن چوون

داوای مۆڵەتی لێ بکەن چەند ڕۆژێك هێرشەکە دوا بخات بۆ ناو شاری ورمێ، ئەو نوێنەرانە بریتی بوون لێ: سەید موڕتەزای ئەمین شەرع، ئاغا میر جەعفەری پێشنوێژ، ئاغا سەید ئیسماعیلی سەرۆك بازرگانان، حاجی میر جەباری ڕەوزەخوێن و ئاغا میرزا غەفوور، ئەم دەستەیە لەسەرووی چۆمی (ئاجو)ی شارەوە، تووشی شێخ عوبەیدوڵڵا و لەشکرە فراوان و ئامادە و پڕجۆش و هەراوهوریاکەی بوون، کە بە زرێ و چەك و ئاڵای سپی و تەدارەکی جەنگی و گەوەندەوە، لەهاوئاوزەنگی و تەك شێخ عوبەیدوڵڵا بەرەو شار دەهاتن، نوێنەرەکان لە ئەسپەکانیان دابەزین و ئاوزەنگیان ماچکرد و عەرزیانکرد، تەشریف هێنانی حەزرەتی شێخ بۆ ورمێ ئینشائەڵڵا یەکجار موبارەك و پیرۆزە و هەموو دانیشتوانی شار، چاویان لە چاکەی حەزرەتی شێخە، زۆر بەپەرۆسەوە تامەزرۆی ئەوەن لە بەرامبەر هەموو هاوشاردا، بەمیهرەبانی و دەنەرمیەوە لەگەڵیاندا هەڵسوکەوت بفەرموێ.
شێخ لەوەڵامدا وتی: "ئەگەر ئەوەی خەڵکی ورمێ کەللەڕەقی مەزهەبی بەلاوە بنێن، هەروا دەبێ، و سزای زۆرتان بەرامبەر دەنوێنرێ"، ئەوانیش وتیان لەحەزرەتی شێخمان داوایە، دوو ڕۆژی ترمان موڵەت بەخەڵکی ورمێ پێ مەرحەمەت بفەرموێ، تا لەگەڵ ئیقبال دەولەدا قسەبکەین، چونکە ئێمە لەگەڵ هەموو خەڵکی شاردا بەڵێنمان داوە گوێڕایەڵی فەرمانتان دەبین و ئەگەر ئەویش هەروا نەکات، لەشار دەریدەکەین و ئەوسا تەشریف بۆ شار دەهێنن.
شێخ عوبەیدوڵڵا تێ گەیی مۆڵەتەکەیان بۆ بەدەستەوەدانی شار نەبوو، بەڵکو بۆ تەفرەدانی ئەو و بۆ بەسەربردنی کات بووە، تا خۆیان بۆ بەرگری ئامادەبکەن، شێخ لەوەڵامی ئەوانەدا وتبووی دەزانم ئەوە درۆ لەگەڵ مندا دەکەن و ڕووی لە میرزا غەفوور کرد وتی: ئەی پێم نەوتیت، مەیڵێن ئیقبال دەولە بێتە شار؟ ئەی چۆن هێشتان و ڕێگاتان دا بێتە شارەوە؟
دوای تەواو بوونی ماوەی مۆڵەتەکە، ئەوسا شێخ بڕیاریدا پەلاماری شارەکە بدات، ئیقباڵ ئەلدەولە بەو نیازەی وەخت وەدەست بخات، پەنای بردەبەر (ئابۆت)ی کۆنسۆڵی بەریتانیا و داوای لێ کرد بکەوێتە نێوانیانەوە و ناوبژیان بکات، ئابۆت لەو نامەیەی لە (22)ی تشرینی یەکەمدا نووسیویەتی دەڵێت:" ئیقباڵ ئەلدەولە داوای لێ کردم پیاوەتی لەگەڵدا بکەم و وا لەشێخ بکەم لەگەڵیا بچێتە مەیدانی گفتوگۆوە و ڕازی بکات، بۆ ماوەیەك واز لەشەڕ بێنێ، بەڵکو لەو ماوەیەدا بتوانێ دەنگی خۆی بە پایتەخت یان تەورێز بگەیەنێ".
(ئابۆت) گورج هاتە مەیدانەکەوە و کەوتەکار، هەر ئەو ڕۆژە کەوتەڕێ، بەو نیازەی خواستەکەی ئیقباڵ ئەلدەولە بەشێخ بگەیەنێ و داوای لێ بکات بۆ ماوەیەك پەلاماردانی شارەکە بوەستێنێ. بەڵام شێخ

گفتی نەدا لەگەڵ ئیقبال ئەلدەولە دانیشێ و گفتوگۆی لەگەڵدا بکات، شێخ عوبەیدوڵڵا ئامانجی ڕاپەڕینەکەی کوردی بۆ (ئابۆت) ڕوون کردەوە، هەروەها ناحەزی و نابەدڵی خۆی بەرامبەر کاربەدەستانی ئێران دەرخست، هەر دوای ئەمە شێخ، خەلیفە سەید موحەمەدی دونیادیدەی ناردە لای (ئابۆت) بەو نیازەی وا لە (ئابۆت) بکات بڕوا بەنیاز پاکی و پەیوەندی چاکخوازی شێخ عوبەیدوڵڵا بەرامبەر بە دەوڵەتە ئەوروپاییەکان بکات و عەدالەتی ڕاپەڕینەکەی کوردی بۆ دووپات بکاتەوە، سەید موحەمەد دۆخی کوردەکانی بۆ (ئابۆت) ڕوون کردەوە، ئەو دۆخەی لەوەدا نەمابوو چاوی لێ بپۆشرێت، ئەوەی بۆ دەرخست چۆن کاربەستان و مووچەخۆرە ئێرانیەکان یاسا دەخەنە ژێر پێ، بەتایبەتی کردەوە ناڕەواکانی موتەسەڕیفی ورمێی دەست نیشان کرد، لە ئەنجامی ئەم کۆبوونەوەیە، (ئابۆت) دەنووسێت: ” شێخ نیازی وایە لە هەموو ئەو عەشرەتانەی تورکیا و ئێران بدات کە خەریکی تاڵانی و جەردەیین، چونکە ئەو دوو دەوڵەتە ئەوەیان لەباردانیە و لە دەستیان نایە سنوورەکانیان لە جەردەیی و تاڵانی کردن بپارێزن و یاسا بچەسپێنن و مافی ڕەوا بە گاور و موسڵمانەکان بدەن و بەیەك چاو سەیریان بکەن و ڕێگا بۆ گەشەکردنی خوێندەواری و پیشەسازی و قوتابخانە و کڵێسەکان پاك بکەنەوە.

ئەوەی دەیەوێت تەنیا یەك شتە ئەویش پشتگیری کردنی مەعنەوی دەوڵەتە ئەوروپاییەکانە، شێخ داوا دەکات تاقی بکرێتەوە، ئەگەر نەیتوانی کوردستان پێك بهێنێ و لەوێ حکومەتێکی قایم و بەهێزی دروست نەکرد، ئەوە با لەبەردەم دادگای نوێنەرانی ئەوروپادا دادگایی بکرێت و ئەنجامی ئەوەش چی دەبێت بابیبێت”.

بەریتانیا نەیدەویست دەسەڵاتێکی تازەی گەنجی خاوەن هێز لەناوچەکە سەرهەڵ بدات، لەبەر ئەوە (ئابۆت) لە نوێنەری شێخی گەیاند دووبەرەکی نێوان کورد و ئێرانی بەلاوە گرنگ نیە و گرنگیەکی ئەو تێی پێ نادا، (ئابۆت) ئاگای لەوە بوو (300) لە ئاسووریە شاخاوییەکان بە سەرۆکایەتی میترۆپۆل ماریۆزیف، لایان داوەتە تەك کوردەکان هەوڵی دا ئاسووریەکان بەتایبەتی ئەوانەی لە دەوروبەری گۆماوی ورمێ دەژیان، لە دواڕۆژدا نەدەنە تەك کوردەکان، هەر بۆ ئەو مەبەستە خێرا خۆی گەیاندە کڵێسە و لەوێ لە خەڵکەکەی گەیاند بەریتانیا هەمیشە چاوی لە چاکە و چارەنووسی دانیشتوانە گاورەکانە، لەبەرئەوە دەبێ لە بزووتنەوەکەی کورد دوورە پەرێز بووەستن.

ئابۆت دەڵێت: کاتێ ورمێم جێ هێشت شێخ بە 6.000 کەسەوە بارگەی لەخوار چیای سیر لێدابوو، نامەیەکی دامێ بۆ کوڕەکەی (سدیق) کە زۆر بەڕێز و لوتفەوە پێشوازی لێ کردم.

شێخ عوبەیدوڵڵا بڕیاریدا پەلاماری ورمێ بدات
شێخ هێرشی بۆ سەر ورمێ لە 22ی تشرینی یەك دەستی پێکرد لەهەموولاوە گەمارۆی شار درا، بەڵام تا 28ی مانگیش هیچی ئەوتۆیان نەکرد، بۆ سەردیوارەکان کوردەکان تەنیا یەکجار تا ناو دەروازەی چەرباش هاتن، بەڵام بە زیانەوە پاشەکشەیان پێکرا. دانیشتوانەکە ویستیان تەسلیم بن، بەڵام ئیقبال الدولە بڕیاری دا بەرگری لەشارەکە بکات.
لە (23)ی ئەیلولدا کاتێك شێخ بڕیاری دا پەلاماری ورمێ بدات، (ئابۆت)ی ئاگادارکردەوە بۆ ئەوەی گاورەکانی ورمێ پیا بگەن شارەکە بەجێ بهێڵن. داوای لە (ئابۆت) کرد لەگەڵ سیمۆن ئاغای ئەرمەنیدا شار بەجێ بهێڵن و شار بەجێ هێشتنیش بۆ دانیشتووە گاورەکان ڕێك بخات. (ئابۆت) لە بیرەوەریەکانیدا دەڵێت: " بەو پێشنیارە ڕازی بووم، بەیانی سەعات نۆ لەگەڵ دکتۆر کۆهران و دوو پۆستەچیە ئێرانیەکانم ڕوومان کردە دەروازەی گەورەی شار"، بەڵام ئیقبال ئەلدەولە کەوتە گوللە باران کردنیان و ناچاری کردن بگەڕێنەوە، شێخ کە بەمەی زانی داوای لە (ئابۆت) کرد بەڵگەنامەیەکی بداتێ تا لە دواڕۆژدا بەبەڵگە دەرکەوێت کردەوەکەی شێخ تا چ ڕادەیەك پیاوانە و مەردانە بووە، بەڵام ئابۆت خواستەکەی بەجێ نەهێنا.
تورکیا بەوپەڕی ئاگاییەوە دەیڕوانیە تەشەنەکردنی ڕووداوەکان لە ئێران، تورکیا لەسەرێکەوە کە بۆ سوودی خۆی دەگەڕا یارمەتی پێکهێنانی ڕاپەڕینەکەی دەدا دژی ئێران، لەسەرێکی تریشەوە لەسەرکەوتنەکانی کورد دەسڵەمیەوە، لەبەرئەوە هەر لەسەرەتا کە بزووتنەوەکە لە خۆکۆکردنەوە دابوو، ئەستەمبوڵ کەوتە خۆئامادە کردنێکی جەنگی تەواو، هەر لە ڕۆژانی ڕاپەڕینەکەدا هێزی جەنگی عوسمانی لە ئەرزورۆم کۆبوونەوە.
لێدانی ڕاپەڕینەکە لەلایەن ئێران بە هاوکاری دەوڵەتە بێگانەکان
لەم دۆخە ناهەموار و ئاڵۆزەدا حکومەتی ئێران بەهەموو جۆرێك هەوڵی دەدا بزووتنەوەکەی کورد لەناوبەرێت، بەفەرمانی ڕاستەوخۆی شا هێزە سەرەکیەکانی ئێران بەسەرکردایەتی گشتی ئیعتماد ئەلسەڵتەنە بەرەو تەورێز کەوتنەڕێ، بەشێکی تری هێزی سوپاش بەسەرۆکایەتی حەمزە میرزا حیشمەت الدولە، لە 4ی تشرینی دووەمی 1880 لەتارانەوە کەوتنەڕێ، ژمارەی هێزە بەیەك گەیشتوەکانی ئێران 20.000 هەزار سەرباز و 20 تۆپخانە و 12یان تۆپی کرۆپ، بوون. ئەفسەری ئەوروپایی (نەمساوی) لەگەڵ ئەم هێزەدا بوون، بەقسەی زۆر سەرچاوە ئەو هێزانەی لە تارانەوە هاتبوون لەلایەن ئەفسەرە نەمساوییەکانەوە مەشقیان پێ کرابوو، چەندین هێزی تر بەرەو ناوچەی شەڕەکە هاتن، لەو کاتەدا هێزەکانی کورد گەمارۆی تەورێزیان دابوو.
ئێران داوای پشتگیری کۆمەکی سەربازی ڕووسیای کرد دژی کوردەکان،

بەو باوەڕەی ئەو سەرهەڵدانە ئەوەی چاوەڕێ دەکرێ زۆر گەورەتر دەگرێتەوە و بۆ سنووری ڕووسیاش بڵاوبێتەوە، ڕێگا بەهێزەکانی ڕووسیا دەدرێت لە خاکی ئێراندا مانۆڕ بکات بۆ ئەوەی شۆڕشەکەی کورد دامرکێنێ.

هاوزەمان لەگەڵ ناردنی هێزەکانی دەرباری قاجار بۆ شەڕەکە، تەقەللا دیپلۆماسیەکانی شا سەرکەوتنی بەدەست هێنا، کاتێك هێزی کورد هەڕەشەی لە تەورێز کرد، تەنگەتاوی دەوڵەتی شای ئێران گەیشتە ڕادەیەك هاواری بردەبەر هەردوو دەوڵەتی ڕووسیا و ئینگلیز بۆ بڵاوە پێکردنی جوڵانەوەی کورد داوای یارمەتی و پشتگیری لێ کردن، تزاری ڕووس هات بەدەنگ بانگەوازی شاوە و بۆ ئەوەی جوڵانەوەکە لە چوارچێوەی خۆی نەترازێ و ناوچەی تر نەگرێتەوە سوپای ڕووسیای لەسەر سنوور مۆڵ دا، ئەلیکساندەری دووەم فەرمانی دا بەهێزەکانی ڕووسیا لەقافقاس بچنە سەر سنووری ئازەربایجانی خواروو، بۆ ئەوەی لەکاتی پێویستدا بەقازانجی ئێران خۆیان لە شەڕ هەڵقورتێنن، کاربەدەستانی چار کە ئەرکی دۆستایەتی سەرشانیان بەرامبەر حکومەتی شا بەپێویست دادەنا، هێزێکی گەورەیان لە نەخچەوان لە نزیك سنووری ڕووسیا و ئێران بەسەرۆکایەتی ئەلخازۆف کۆکردەوە. لە ئەنجامدا کوردستان وەك قەڵەمڕەوێکی داخراو بۆ هەر سێ سوپاکەی ئێران و تورکیا و ڕووسیای تزاری مایەوە.

ژمارەیەکی زۆر قۆزاقەکان گەیشتنە نەخچەوان و بۆ جولفا، پێدەچێت ڕووسیا تەعزیزاتی زۆری لە زەخیرەی جەنگ بنێرێت بۆ قارس، ڕووسیا مەترسی ئەوەی هەبوو ئەگەر یاخی بوونی کوردەکان بە کوردستانی تورکیا و ئێرانەوە سەربکەوتایە و ئەمارەتێکیان پێکبهێنایە، ڕووسیا دوژمنێکی یەکجار گەورەی بۆ پەیدا دەبوو، لەنزیك قارس و بایەزیدەوە بەرەنگاری بوایەتەوە، ئامادەبوو دەوروبەری ئەلیکساندەر پول و تفلیس کاول و وێران بکات، لەبەرئەوە حکومەتی ڕووسیا ڕیوشوێنی خۆپاراستن دانا، بەرامبەر هەر ڕووداوێکی چاوەڕوان نەکراو.

شای ئێران هەر بەوەش نەوەستا خۆی بۆ لێدانی بزووتنەوەکەی کورد ئامادە بکات، بەڵکو پەنای بردە بەر ڕووسیا و بەریتانیاش، بەو نیازەی بەجووتە زۆر لەتورکیا بکەن ڕێ و شوێنێك بدۆزێتەوە بزووتنەوەکەی کوردی پێ لەناوبەرێت. لەلایەکی تر گەلەکۆمەکێی دیپلۆماسی، ڕووسی، بەریتانی، ئێرانی لە ئەستەمبوڵ توانی بابی عالی ناچار بکات، هێزەکانی خۆی لە موش، بدلیس، ئەرزروم، ئەرزنجان، وان کۆبکاتەوە و بەرەو هەکاری و مەڵبەندەکانی ڕاپەڕینی بنێرێ، شوێنە ستراتیجیەکان بگرن و سنووری ئێرانی – عوسمانی قایم بکەن.

تەیمورخانی سەرداری ماکۆ بەگەرمی خۆی بۆ لێدانی ڕاپەڕینەکەی کورد ئامادەکرد، تاڕادەیەکی زۆر هەموو هێزە جەنگیەکانی خانێتی پێ چەك کرد، مینۆرسکی لەو گەشتەیدا کەبەخانێتی ماگین دا کردی لە ڕاپۆرتەکەیدا دەنووسێت: “لە منداڵ و پیاوانی پیری بەتەمەن بەولاوە کەسی تر نەماوەتەوە”، جگەلەمەش تەیمورخان زۆری لە دانیشتووانە ئەرمەنەکان کرد بەشداری پەلاماردانەکەی کورد بکەن.

شێخ کەبیستی تەیمورخان بەلەشکرێکی پێنج هەزار کەسەوە لە سەڵماسەوە بەرەو ورمێ کەوتۆتەڕێ سوپایەکی دوو هەزار چەکداری بەسەرۆکایەتی موحەمەد سدیق ناردەسەر، بەڵام تەیمورخان توانی ڕێگاکەی خۆی بگۆڕێت و لە ڕێگایەکی ترەوە بەرەو شاری ورمێ بڕوات، ئەوسا شێخ عوبەیدوڵڵا ناچاربوو ڕووبەڕووی تەیمورخان بووەستێ.

سەرەتای شکستی ڕاپەڕینەکە

پێکداهەڵپژانی خوێناوی لەنێوان سوپای ئێران بەپشتگیری جاشە دەرەبەگەکانی ئێران بەسەرکردایەتی تەیمورخانی سەرداری ماکۆ و لەنێوان کورد ڕوویدا، لەیەکەم بەیەکداچووندا لە نزیك (بیلاوی) شێخ عوبەیدوڵڵا تووشی نەهامەتی هات، لە 19ی تشرینی دووەمی 1880 هێزەکانی شێخ لە ورمێ کشانەوە. شێخ ناچار بوو بەهێزەکەیەوە بەرەو جانیسقەڵا بگەڕێتە دواوە. دوای ئەو شەڕانە شێخ عوبەیدوڵڵا ناچاربوو ڕوو بکاتە کێوە سەختەکانی کوردستان. دوای هێرش و تێکهەڵچوونی دژوار و خوێناوی، بۆ ماوەی نزیکەی (22) ڕۆژ لە (12-11- 1880) هێزەکانی کورد بەسەرکردایەتی شێخ عوبەیدوڵڵا لە قەڵای ورمێ بە تێکشکاوی بەرەو مەرگەوەڕ و برادۆست پاشەکشێ دەکەن، تەیمورخان شوێنی کەوت، لەڕێگاش کەوتە ئازاردان و تاڵان کردنی دانیشتووە بۆ دەسەڵاتەکانی کورد و ئەرمەن و ئێرانیەکانی ورمێ.

ڕاپەڕیوەکانی تریش ئەوانەی بەرەو سابڵاخ – تەورێز دەڕۆیشتن کەوتنە دۆخێکی ناهەموار و تەنگانەیەکی پڕ ئەندێشەوە، کاربەدەستانی ئێران بۆ بەزەییانە تۆڵەیان لە کوردەکان سەندەوە. هەوڵی داگیرکردنی (موراغا)شی دا لەدوایدا بەبۆنەی شەڕی ناوخۆوە نەیتوانی هێرش بکاتە سەر تەورێز و هێزەکەی پارچە پارچە بوو. لە12ی تشرینی دووەم 1880 هیزەکانی شیخ قادر و هەمزاغا کشانەوە، لەو کاتەدا لەشکری کورد 1500 کەس زیاتر نەبوو، چونکە زۆرایەتی خێڵەکان ڕۆیشتبوونەوە بۆ ماڵەکانیان بەو تاڵانیەی دەستیان کەوتبوو لە میاندواو.

خۆفرۆشتنی سەرۆکە کوردەکان، ڕاکردن و بەجێ هێشتنی هێزی ڕاپەڕیوەکان شێخ عەبدولقادر و هەمزاغای ناچار کرد خێرا بگەڕێنەوە بەرەو دواوە، هێزی ڕاپەڕیوان زیانێکی زۆریان لێ کەوت.شێخ عەبدولقادر لەو نامەیەدا بۆ باوکی نارد هۆی سەرەکی لێ قەومان و

ژێرکەوتنەکەی دەباتەوە سەر خۆفرێشتنی سەرۆکە کوردەکان،" هەندێك لە پیاوەکانم وازیان هێنا و لایان دایە لای دوژمن، هەر لەبەر ئەمەش تووشی نەهامەتی هاتین، پیاوەکانم ئارەزووی هەڵاتنیان هەبوو، ماوەی چەند ڕۆژێك هەوڵم دا دەست بەسەر ئەو کەموکوڕییەدا بگرم، ئەگەر ترس و لەرز داینەگرتنایە ئەوە لەسەرخۆ و بەئاسانی دابین دەکران."

ئەو زیانەی ساڵی (1880) لە ڕاپەڕیوەکان کەوت، بەزۆری بەهۆی ئەو سەرۆك عەشرەتە کوردانەوە بوو، تەنیا جەردەیی و تاڵانی کردن هانی دابوون بۆنە ڕیزی ڕاپەڕینەکەوە، دۆخی ڕاپەڕینەکەش هێندەی تر بەرەو نووشوستی چوو، لەئەنجامی ئەوەی چەند دەرەبەگێکی کوردی بەشداربووی ڕاپەڕینەکە ئامانج و مەبەستیان تەماع و بەرژەوەندی تایبەتی خۆیان بوو.

دوای کشانەوەی شێخ عوبەیدوڵڵا لە ورمێ ئێرانیەکان دەستیان کرد بە سوتاندنی گوندەکانی کوردە سونیەکان لە 13 و 14ی تشرینی دووەمی 1880 چەندین هەزار لە هێزی نیزامی و هاوڵاتیان ڕۆیشتن بۆ باڵۆ و تاڵانیان کردووە، ماڵەکانیشیان ئاگرتێبەرداوە، وا باس دەکرێ 50 کەس لە دانیشتوانە نێرینەکان سەربڕدرابن، ئەو هێزەی بەدوای شێخدا چوو دۆزیبونیەوە، زۆر لەکابرایەك کرابوو کەللەسەری کوڕە کوژراوەکەی بکات بەدامێنی جلەکانیەوە و بەناو کەمپەکەدا بیانگێڕن و پیشانی خەڵکی بدات، پاشان سەربازە ئێرانیەکان تەجاوز و خراپەکاریان کردە سەر گوندی تریش. خراپەکاری و تەجاوەزی زۆری هێزە ئێرانیەکان لەورمێ و سابڵاخ دا، بۆتە هۆی ناڕەزایی سەفیری تورك لەتاران بەرامبەر حکومەتی ئێران.

هێزەکانی ئێران بەدرێژایی ئەو ڕێگاوبانەی پێیدا دەڕۆیشتن گوندەکانی کوردیان تاڵان دەکرد و دەسوتاند، هەر کوردێکیان بەردەست بکەوتایە دەیانکوشت، بەزەییان بە منداڵ و ئافرەت و پیرەکاندا نەدەهاتەوە، هێزەکانی سوپاسالار کەلە تارانەوە نێردرابوو، گەلێك لە گوندەکانی دەوروبەری سنەیان سوتاند، بەوتەی ڕۆژنامەی (وەقت) سوپاسالار فەرمانی دابوو هێزەکانی بەزەییان بەکوردا نەیەتەوە و گوندەکانیان بسوتێنن و هەرچی گەنم و جۆیەکیان هەیە لەناوی بەرن و بەبرسیەتی بەجێیان بهێڵن.

پیلان گێڕانی مەزنانی کورد و شکانی هێزی کوردان

ئەم مەزنانەی کورد ژێربەژێر و بەنهێنی لەناو خۆیاندا بڕیاریاندا بوو شێخ عەبدولقادر و هەمزاغا بگرن و بیاندەنە دەست ئیعتماد سەڵتەنە، ئەوانیش بە پیلانەکەیان زانی و لە نیوەشەودا بەچل سوارەوە ڕووەو سابڵاخ ڕۆیشتن، دووسێ ڕۆژ لە سابڵاخدا مانەوە و دوایی عەبدولقادر و هێزەکەی ڕوویان کردە مەرگەوەڕ، لەگەڵ باوکی

بۆیێك گێیشتێو. ڕۆژی (10- 11- 1880ز) دوو سەعات دوای خۆئاوا بوون، شێخ عەبدولقادر و هەمزاغای مەنگوڕ، لە ساب ڵاخ چوونەدەرێ و هەر ئەو شەوەش بەدوایاندا نزیکەی (500) خێزانی ساب ڵاخی بەخۆیان و ماڵ و منداڵەوە لە ساب ڵاخ دەرچوون و ڕوویان لە (سەردەشت) و (بانە) و شوێنە سەختەکانی تر کرد. تەقەی تفەنگ و دەمانچە و هاوار و ناڵەی ژنان و منداڵان و هاتوهاواری سەیر و سەمەرە، لەساب ڵاخ و دەروبەری هەڵدەستا، و تا بەرەبەیانی ئەو شەوە هەر بەردەوام بوو. کەڕۆژ بووەوە، لە ئاماری (1400) بنەماڵە، تەنیا (300) خێزان لە ساب ڵاخدا مابوونەوە، کۆشك و تەلاری ماڵان لە گۆڕستان دەچوو. شێخ عوبەیدوڵڵا و عەبدولقادر و محەمەد سدیقی کوڕی لەگەڵ هەندێ لە هێزەکانی لەمانگی (ذی الحجەی 1297 – تشرینی دووەمی 1880) لەسنوور پەڕینەوە بۆ ناو خاکی عوسمانی و گەڕانەوە بۆ ناوچەی شەمدینان.
هەمزاغاش ڕووی و لاجان بۆ ئێلێکۆی خۆیێو چووێ ساری قامیش، کۆجێگایێکی سەخت و هەڵمەوتێ، قایمکاری دامەزراند، عەبدوڵڵاخانی زۆرزا و مێزنانی تریش هێریکێیان ڕووی لێلایێك کرد و هێندێ لێسێرانی موکری لێوانێ خانباباخان و قادرئاغا و گوڵاوی ئاغا و ئێحمێد بێگ هاتنێ لای لێشکری ئێران و هێریکێشیان پاکانێ و پێزش و تاوانی خۆی ڕوون کردێوێ و داوای لێبوردنیان خواست. بەڵام خان بابا خانی کوڕی مەجیدخان کوژرا. لەبەرئەوەی ئەو گوندەی لەشکری ئێران ناردرا بۆ پاراستنی لەو گوندەوە تەقە کرا بوو، هەندێ سەربازی ئێرانی کوژرابوون، لە ئەنجامی ئەوەش ئیعتماد ئەلسەڵتەنەش بۆمبارانی گوندەکەی کرد و خانیشی سەربڕی،ڕاپەڕینەکەش شکستی هێناو تەنانەت نەیتوانی ناوچەکانی سنە و کرماشان بگرێتەوە کە بەشێکی گرنگ و فراوانی کوردستان بوو.
میستەر تۆمسن دەڵێت: ئێستا هیوای حکومەتی ئێران بوژاوەتەوە بەوەی بتوانێت لە ڕێگای گفتوگۆوە یەکبوونی کوردەکان بترازێنێت و لەت لەتیان بکات، ئەم هیوایەش لەو ناڕێکیانەوە دێت، ئێستا لەناو کوردەکاندا دەرکەوتووە هەندێ لەو کوردانە شێخیان بەجێ هێشت و حەز دەکەن بگەڕێنەوە بۆ وڵاتەکەی خۆیان بۆ لای شا.

کشانەوەی هەمزاغا و هێزەکەی بۆ سنووری عوسمانی

پاش ئەوەی ڕاپەڕینەکە شکستی هێنا و کشانەوە شێخ عوبەیدوڵڵا و شێخ عەبدولقادر چوونە خاکی تورکیاوە، زۆربەی عەشرەتە کوردەکانی ئێران ملکەچی خۆیان پیشانی شادا، عەشرەتی مەنگوڕ بەسەرۆکایەتی هەمزاغا لەمەیداندا مایەوە و دەستبەرداری بەرهەڵستی کردن نەبوو، ئەو عەشرەتەی لەسەرەتای ڕاپەڕینەکەوە لەگەڵ کاربەدەستانی ئێراندا نەگەیشتە یەکاڵاکردنەوەیەکی مام ناوەندی، شا هێزێکی چوار فەوجی سوارەی نیزامی بەسەرۆکایەتی عەلی خانی ئەفشار ناردەسەر ئەم

عەشرەتە مل نەدەرە، سەربازە ئێرانیەکان گوندەکانی هەمزاغایان وێران کرد، گەلێك لە کوردەکانیان کوشت و بەدیل گرت، بەوتەی هەواڵ نووسی هێزەکانی ئێران، هەزارەها وشتر بە باری گرانی تاڵانیەوە لە گوندەکانی عەشرەتی مەنگوور بەدی دەکران.

هەمزاغا لەگەڵ چەند چەکدارێکی کوردا خۆی گەیاندە ناوچە شاخاویەکانی سەرسنووری تورکیا -ئێران، لەوێ کەوتە خەباتی پارتیزانی، هەمزاغا شەبەیخونی لە هێزە پێشڕەوەکانی ئێران کرد و ترس و لەرزی لەناویاندا بڵاوکردەوە.

هێزەکانی دەوڵەتی ئێران لە قەڵای موکریان، دوای پاشەکشە پێکردنی هێزەکانی کورد لە ناوچەکانی : میاندواو، موکریان، ڕۆژی دووشەمە (22- 11- 1880ز) هەموو بە ئامادەبووونی (میرزا حسین سوپاسالار) لە گوندی (قەرەقشلاق)ی نزیك سابڵاغ، یەکیان گرتەوە، و ڕۆژی سێ شەمە (23- 11- 1880ز) لە قەرەقشلاق کۆبوونەوەیەکی بەربڵاوی سەربازیاندا لە قەرەقشلاق بڕیار دەدەن ببن بە دوو بەشەوە، بەدوو قۆڵدا بچن بۆ شوێن کەوتنی هێزەکانی شێخ عوبەیدوڵڵا و شێخ عەبدولقادر، لە قەڵای (مەرگەوەڕ) و هێزەکانی هەمزاغای مەنگوڕ، لە ناوچەی لاجان و سەردەشت، هێزی یەکەمیان بە سەرکردایەتی (حیسامولمولك) بۆ قەڵای مەرگەوەڕ، هێزی دووەمیان بەسەرکردایەتی (حەسەن عەلی خانی گەڕووسی) پێکهات، ئەوەشی دەمێنێتەوە، بۆ سندوس (نێوان سابڵاغ و شنۆ) بگوێزرێتەوە.

ڕاپەڕینەکە و بەند و بالۆرەی دوژمنانی

دوژمنانی کورد بۆ کەم کردنەوەی بایەخی ڕاپەڕین و شۆڕشەکانی کورد هەمیشە بەندوبالۆرەی ئەوەیان لێ داوە، ئەم شۆڕشانە بە دەستکیس و پیلانی لایەنی تر دروست بووە، تائێستاش بەردەوام لێی دەدەنەوە، گوایە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد دەستنێژی ئینگلیز و ئەمریکایی و سەهیۆنیزم و ئێران و سۆڤیەت و گەلێك لایەنی دیکەن، تائێستا لە زمان بەڵگەنهێنیەکانی حکومەتی بەریتانییەوە ڕادەی بێ ویژدانیی ئەو جۆرە بوختان و تۆمەتانەمان بەپێی توانا نیشان دەدەن، یاخود ناو ناتۆرەی ناشیرینیان دەربارەی بڵاو کردۆتەوە وەکو کوشتن و تاڵانی و ڕاو و ڕووت کردن، لە 3ی ئابی 1880 مستر گۆشن بۆ ئێرل گرانڤیل دەنووسێت:" دەربارەی مەسەلەی کوردەکان لە ویلایەتی وان دا، زۆر کەم مەسەیەك هەبووە ئەوەندە قسەم لەسەر کردبێ، لەگەڵ عابدین پاشادا ئەوەندەی پێویستی مامەڵە کردن بەتوندی لەگەڵ ئەم باندە ڕووتکەرەوانەدا، من زۆر جار گەڕاومەتەوە بۆ ئەو ڕاپۆرتە بەردەوامانەی پێم دەگات دەربارەی ئەو تاڵانیانەی دەکرێن، ئەو سیستەمەی بابی عالی پەیڕەوی کردووە لەوەڵامدا ئەوە دەردەخات پێوەنانێکی زۆر هەیە، بەو ڕاپۆرتانەی بەمن و خەڵکی تریش دەگەن،

بەڵام ئەو سەرپێچی کردنانە کە ڕووی داوە پێویستە بخرێتە پاڵ ئەو باندانەی سنووری ئێرانیان بەزاندووە، سوپاس بۆ خوا لەویلایەتەکەدا تائێستا هیچ شتێك ڕووینەداوە شایانی باسکردن بێ، زیاتر لە هەموو کاتێ کەسانی نیەت خراپ هەوڵ دەدەن ئاسایی ترین شت زل بکەن، ئێمە هەوڵ دەدەین سروشت و گرنگی هەر حاڵەتێك بەبێ دواکەوتن بڵاو بکەینەوە. شەوی پێنج شەمەی ڕابردوو دەنگە دەنگێکی گەورە پەیدابوو دەربارەی حاڵەتێك کە 800 سەر مەڕ دزراوە، بەخێرابی دوو تابور نێردرا بۆ لێکۆڵینەوە، بەپێی شایەتی قەشەکانی کلێسە ژمارەی مەڕە دزراوەکان کەم کراوەتەوە بۆ 30 سەر، ئەمە سیستەمی پێوە نانە. لەکاتێکدا کاربەدەستانی کونسوڵخانەکانی ڕووس و بەریتانیا ڕاستیەکانیشیان زانیوە، بەڵام هەرگیز درێغیان نەکردووە لەبڵاوکردنەوەی ئەم تانە و تەشەر و بەند و باوانە بۆ بەدناو کردنی کورد و شۆڕش و ڕاپەڕینەکانی لە ڕاپەڕینی شێخ عوبەیدوڵڵاش بەهەمان شێوە لە کاردابوون بۆ بەدناوکردن و گومان خستنە سەر ڕاپەڕینەکە.

ماویەتی ......